

MASINGLIKKE MÄRKMEID

AHTO LOBJAKAS

See, millest yhes keeles ei saa rääkida, sellest ei saa selles keeles mõelda. See jääb sellise keele silmapiiri taha – ning silmapiir on siin radikaalselt mõeldud, radikaalsemalt kui „horisont“ või „perspektiiv“. Viimased eeldavad välist reaalsust, mida piirata või millele vorm anda. Sõnas „silm“ võiks siin kuuldav olla sõna „ilm“. Keele silmapiir loob ilma. Mõtleb ta välja, „räägib välja“ ilma, mida muidu poleks. Poleks olemas. Tees on radikaalne, aga kui eeldada, et inimesel puudub otsekontakt „reaalsusega“ ja keel seda kontakti kuidagi vahendab, siis jääb tähendus – see, mida „reaalsuse“ kohta öelda saab – keele sisse ning millegi enama ja kaugema väitmine on tähenduseta.

Kui keel loob ilma, siis selle ilma piir pole joon kusagil kaugel, vaid asub keele liigenduses. Kui eeldada, et keel on sotsiaalne, mitte kuidagi naturaalselt antud fenomen, siis järeldub siit yсна sirgjooneliselt, et keeli peab olema rohkem kui üks. Yhe inimese keelt olemas olla ei saa, juba mõneinimeselisegi „sootsiumi“ keel varieerub ja variatsioonist saab lahknemine, kui sootsiumid kaotavad kontakti. Nii näib mõistlikuna väita, et mõne keele olemasolu olm yksi tähendab, et tegemist on yhe keelega teiste seas.

Yksik, olemasolult kuidagi „ainus“ keel ei oskaks ehk mõne teise keele olemasolu võimalust ette kujutada. Ta ei teaks oma piire, ta ei teaks iseennast, iseendagi olemasolu. Mis tähendaks, et meie tänane näiv triiv yheainsa keele poole on yhtlasi liikumine ilma ja olemasolu kadumise (või kaotamise) poole.

Mis tähendab, et tõlkimisvajaduseta ilm pole mõeldav, tõlkimise vajadus on eksistentsiaalne.

Rangelt võttes pole samas yhest keelest teise tõlkimine võimalik. Võimalikud on vaid ymberytlevad lähendid. Lähendite saavutamise viise on erinevaid. Skaala yhes otsas asub võimalus tõlkida sõna-sõnalt, teises on rõhk tähendusel. See skaala pole mõistagi yhemõõtmeline. Iga tema punkt on kokkupuutes mõlema otsaga ja avanevad mõõtmete lehvikud, mis omakorda omavahel ristuvad, jne. Nii on võimalik sõnasõnaliselt tõlkida äärmise sofistikeeritusega, s.t tulemuseks ei pea tingimata olema tähenduslik nonsenss. Selline lähenemisviis surub eesti keele lähtekeele (rohkem või vähem adekvaatselt tajutud) liigendusse. Selleks tuleb eesti keeles laiendada tähendusvälju, leiutada uusi sõnu jne – elavat keelt venitada ja painutada. Kui sellega kaugele minna, on tulemuseks surnud keel – nagu synnivad surnult kõik tehiskeeled.

Idiosynkraatiline, sõnasõnaline tõlkekeel pole muidugi rääkimiseks mõeldudki. Ta on üksikeksemplar, ainulaadne ja perfektselt omandatav yksnes faksiimile või tõmmisena. Ta ei ole keel selle sõna olemuslikus tähenduses, vaid ekspluaateerib, rakendab, rekonstrueerib keelt, mobiliseerib ta mingi tahte täitmisele. Tulemus oleks luule, kui selline idiolekt jääks elava keele piiresse. Keelt liigestest välja painutades pole aga tulemuseks enam ka tõlge. Mõne mõtleja mõttest, ykskõik kui nõtkest ja liikuvast, saab nii midagi jääskulptuuri sarnast. Selline tõlge on igaveses pinnalaotuslikus paigalseisus kahe oleku vahel. Lahkununa lähtekeelest, kuid kunagi sihtkeelde yldse saabumata, ei liigu ta omaenese jõul kunagi kuhugi.

Skaala teises otsas on tõlge tähenduse edasiandmisena. Siin ei otsi yhe keele teises edasiandja iga hinna eest sõnasõnalisi või isegi mõistelisi vasteid, vaid pyyab tõlgitava mõtte liikumised teise keelde yle kanda selle enese liigendust kasutades. Selline tõlge säilitab liikumise, aga liigendustevahelises ylekandes liikumine paramatult muutub. See, mis teise keelde jõuab, on nii oma tähenduslikus yksikmomendis kui yldkujus alati paramatult midagi muud. Tulemus on siin loomult oletus, katse lähtekeeles öeldu ja mõeldu sihtkeeles võimalikult sarnasesse valgusse ja selgusse tuua. (Ja mitte tingimata ainult valgusse: kuulmisse, puutumisse, miks mitte lõhna.)

Päriselt nii midagi „yle“ ei kantagi, vaid luuakse hologrammi, mille orgaaniliseks osaks on kõik tõlkija jäetud vihjed, jäljed ja rajad kahe keele vahel liikudes (ja miks mitte teistesegi põigates). Järgiv mõistus saab nende abil tõlke objekti yha paremini tunda – kuid teda mitte kunagi lõpuni teada. Kui rääkida mõne mõtleja tõlkimisest, siis ongi iseenesest tegemist võimatu ylesandega: katsega leida mõttele kodu keeles, milles see pole mõeldud ega öeldud. Kui mõte on piisavalt suur, siis käib katse juurde paramatult valguse – kõla, puute, lõhna – heitmine sihtkeelele enesele. Kui midagi võõrast rajab endale läbi keele teed, ytlevad jäljed yhtmoodi midagi nii liikuja kui keele enese kohta.

III

Kumbki visandatud äärmustest – ega ükski lugematutest n-mõõtmelistest sõnavali- ja tähendusvariatsiooni-universumitest, mis lehvikutena avanevad skaala igast punktist – ei anna yhegi tõlke tulemuseks sajabrotsendilist kattuvust. Selline asi on keele enese olemusest tulenevalt võimatu. Kui keele olemuses ilma avajana on olla mitte üks, vaid üks mitme (või paljude) seas, siis tähendab teise ilma jõudmine alati mõnest ilmast lahkumist. Kahes ilmas on võimatu korraga olla. Täpsustus: midagi tähendades olla. Tähendamine tähendab alati valiku tegemist, keelesisest otsust. Loomulikult on olemas inimesi, kes on kaks-(või enama-)keelsed, aga nemadki vahetavad keelte vahel liikudes ilma. Kõik, kellel on selline kogemus, teavad, kui kerge on rääkida hübriidselt, eri keeli läbisegi sõnade ja isegi idioomidega (tõlgitult või mitte) – kuid nad teavad ka, et sellised hübriidid ise kujutavad endast pidevat nähtamatute piiride kompamist, millelegi järeleandmatule pörkumist. On asju, mida yhes keeles saab öelda, teine keel aga ei „näe“ (või kuule, ei oska puutuda ega selle lõhna tunda). Argikogemuses jäävad sellised pörkumised yldjuhul huvitavateks üksikjuhtumiteks. Kuid vähegi pikemas keelekontaktis hakkame me aimu saama keele liigendusest: tajuma siduvaid kõõluseid, jõudu vahendavaid lihaseid, ruumi ja aega korrastavaid liigeseid, mõttele käimiseks antud kontide pikkust ja yhteistumist. Sugulaskeeltele võib selline artikulatsioon olla ysna kattuv, eri sugu keelte puhul ilmneb lähemal vaatlusel yhildatamatus, mida võiks iseloomustada alussätelisenä.

IIII

Selliseid yhildamatuskohti võib kirjeldada aukudena keeles, paikadena, mida keele liigendus tähendusse artikuleerida ei suuda. Midagi, mis yhes keeles on loov, ylesehitav, mõõdet avav, lyhidalt, positiivse laenguga, võib teises keeles olla negatiivse laenguga – seda ei saa selles otse öelda ega õigupoolest mõelda. Mis yhes keeles on olemas, võib teises sootuks puududa.

Sellised augud võivad esineda yksiksõnade kujul: ladina „eksistents“, „transtsendents“ – eesti keeles ei tähenda need sõnad ega nende mõeldu tege-likult midagi. Seda suuresti sellepärast, et meil puudub omakeelne filosoofia-ehk siinses kontekstis täpsemalt metafysikatraditsioon. Sellised transliterat-sioonid on augukate, mille all enamasti haigutab keelelis-tähenduslik tyhjus. Selliseid sõnu saab muidugi kasutada, nendega rääkida, aga tähendusväljade asemel on neil defnitsioonid, tehnilised määratlused oma tingimuslikkuse ja eeldustega. Sõnakasutuse õigsuse otsustab mitte keel, vaid defnitsiooniviite täpsus ja kindlus.

Sellesse konteksti jäädes: kui eesti keeles oleks olemas omakeelne filosoofiatriaditsioon, oleks aja jooksul sellistele sõnadele ilmselt tekkinud omakeelsed tähendusvasted (nagu nad on olemas saksa keeles – ja seda põhjanevalt, tänu sealse filosoofiatriaditsiooni originaalsusele). Omatähenduslike vastete puudumisel opereerib keel neid kasutades *pidgin*'ina: eesti keel panustab grammatilise struktuuri, metafüüsika keeled sõnad, semantika ja sisu. Filosoofia *de-pidgin*'iseerimine on muidugi võimalik, aga pidanuks realistlikult algama sajandeid tagasi – ning kui ta oleks siis alanud, oleks meie keel ja ilm täna midagi muud. Ja seda „muud“ tuleks meile, sellistena nagu me täna olemas oleme, juba tõlkida.

V

Auke keeles ei pruugi me tihti tähele panna, aga katsumisel on nad tunda ning neist rääkida tahtes tuleb nende ymbert ringi minna, et mitte sisse kukkuda. Otsetõlge annab yldjuhul tulemuseks nonsensi.

Kui rääkida indoeuroopa keeltest, aga eriti saksa keelest, ja jääda filosoofia konteksti, siis võib põhimõttelisi – või alussätelisi – näiteid puistata käisest. On yldteada, et eesti keeles puudub grammatiline tulevik. Tegelikult on asjad veidi keerulisemad. Sarnaselt rootsi *bliva* ja sama juure muude skandinaavia variantidega, mille algne tähendus on „jääma“, aga mis on kasutusel futuurumina seisundimuutuse tähistamiseks, saab ka eesti keeles „jäämise“ ja „saamisega“ väljendada „nyydi“ taha ulatuvat ajajoont.

Võibolla on meiegi keel aja jooksul niivõrd germaniseerunud, et aja samaksjääv ringkäik näib loomulikuna. Mis oli, see tuleb. Probleem tekib lineaarse ajakontseptsiooni ja asjade tulemisega, mida väljendab saksa *werden* (tõsi, mitte etymoloogiliselt). „Saama“ ja „muutama“ oleks siingi võimalikud tõlked, kuid saksa omaga võrreldavat päris-tulevikku moodustada ei saa kummagagi. Täpsem *werden*'i tõlge oleks ehk „olema saama“, mille eesti kõnekeelgi näib olevat tuvastanud kergema vastupanu suunana („saab olema“ on täiesti kasutatav – aga mitte „saama“ yksi).

Terve plejaad saksakeelseid filosoofia-sõnu algab liitega *er-*, mis tähistab seisundimuutust (kuigi mitte ainult). *Erkennen* näiteks, millega on probleeme ka inglise ja saksa keelel, ei ole „teadma“ – selleks on *wissen*. Sõna juur on selgelt „tundma“, *kennen*, ning professionaalselt on otsustatud termin eesti keelde tõlkida sõnaga „tunnetama“. Kuid nagu juba Masing on märkinud, on see mitmel põhjusel problemaatiline. Sama osutab keel isegi: „tunnetama“ argine tähendusväli osutab ebalevale, mitte-kognitiivsele protsessile – samas kui prantsuse ja inglise keel vanemate kultuurkeeltena pöörduvad *erkennen*'i tõlkimisel ladina keele ja just kognitsiooni mõiste poole. Taustaks: saksa politseiametites on *Erkennungsdienste*, mis tegelevad füüsilise tõendusmaterjali kogumise ja

analüüsiga. See protsess ei kujuta endast kindlasti „tunnetamist“. Parim vaste näib taas olevat „saama“-verbi toel veidi *pidgin*’iseerida: teadmasaama. Vähe- malt annab see edasi (meta)füüsiliste teadmiste hankimise protsessilise loo- muse saksa keeles.

Astudes sammu abstraktsuse poole: millegipärast on aja- ja ruumimõisted eesti keeles balti, germaani või iraani laenud: aeg, koht, paik, asuma/asetsema. Eriti viimane on väga vana laen ja – soome keele näitel – hästi ja süsteemselt kohanenud, aga vastamata jääb küsimus, milline oli soomesugu keelte kunagine oma ilmaliigendus. Masingu poolt märgitud aja domineerimine koha üle eesti keeles tundub kauase germaani mõjuna. „Ase“-juure tuletiste vohamine näib pigem seotud olevat keel(t)e sisemise sunni või sooviga aja- ja kohaviited kui- dagi siduda mõne tegijaga, kellele rääkija viidata saaks.

Veel abstraktsemal tasandil on probleemiks eesti keele võimetus lakooni- liselt ja selgelt edasi anda n-ö täiesti situeerimata aja- ja kohamääratlusi: võt- kem saksa *je(weils)* ja *da*. Esimese varagermaani juurtest on ilmselt laenatud ka meie „iga“ ja „ikka“, aga needki yritavad iga hinna eest säilitada mainitud situeeritud tegijaseose. Saksa *jeweilig* kujutab endast sisuliselt punkti koordi- naatteljel, mille „pärisaeg“ ja „-koht“ pole olulised ja mis on teoreetiline ning vabalt ringi tõstetav ja teiseaga asendatav. Eesti keeles on *jeweiliger König* alati kas juba asu-saanud või kunagi asu saada võiv „mõeldav“ kuningas, kes on n-ö jumalapilguga vaadatuna kuidagi parajastine. Aga kellegi pilk on sellisegi tõlke mõistmiseks vajalik eeldus.

Samamoodi ei ole saksa (filosoofia)keeles asetatus või tegija-seos vajalik abstraktse kohamääratluse *da* puhul. Otsida eesti keelest sõna, mis oleks „siin“ ja „seal“ vahel või kuidagi nende kombinatsioon, on tyhi töö. Keeles lihtsalt ei ole võimalust kasutada asetamata, mitte-juba-kusagil-asetsevat, asu-mitte-saa- vat kohamäärust.

Sellised (ja muud) metafüüsilised „puuded“ tähendavad yhtlasi seda, et ees- ti keeles on võimatu tähendusrikkalt teha uusaegset teadust või loomulikult mõelda tehnikapõhisest maailmast. Või unustagem tähendusrikkus: probleem on nimelt sellistest asjadest keele sees ja keele tasandil tähendusega mõtlemises. Kõikide nendega saab keel muidugi hakkama ja elu leiab neile koha, aga sellised tähistajad osutavad tyhjusesse ega võrgustu tähenduslikult omavahel, nagu nad seda teevad saksa või vanakreeka või (osalisemalt) ladina keeles.

VI

Veel yhe sarnase näite pakub sellesama teksti esimene lause: „See, millest mõnes keeles ei saa rääkida, sellest ei saa selles keeles mõelda.“ Siin kogeme vähemalt kaht liigenduslikku painet keelele. Yht esindavad sõnad „sellesama“ saatelauses ning „see“ osunduses. Yhelt poolt võiks need täpsustavad kvalifikaatorid yldse

ära jätta, teiselt poolt võiks neid lõpmatult juurde lisada. Yhelt poolt oleks kõik nagu selge, teiselt poolt ei saa me selliseid asju sõnutsi kunagi *lõpuni* selgeks, enne kui *keegi* näpuga ei näita, mis on mis. Koordinaatteljestike abstraktses 3D-maailmas pole eesti keel nägija, iga määratlus vajab tuge teiselt samalaadselt, juba kuidagi tuntud või teatud määratluselt, vajab situeeritust – vajab viidet tegijale, (kusagil) asetsemisele, (kunagi) asu-saamisele.

Teine paine mainitud lauses puudutab sõnale „keel“ lisatud artiklifunktsioonis täpsustust: selle võib kas täiesti ära jätta, tõlkida otse „yks“ või kasutada sõna „mõni“ või „mingi“. Kõigil neil valikutel on omaenese tähendusvarjundid: „artiklist“ loobumine eeldab, et jutt käib millestki käegakatsutavast kõigi jaoks. Kuna vahendatud tekst seda kunagi ei ole, siis tundub valikust „yks“ vs. „mõni/mingi“ loomulikum teine – võib-olla sellepärast, et me „teame“, et keeli pole kunagi üks. Aga me ei oska parimagi tahtmise korral seletada, *millisest* suuremast või rohkemast on osaks täiend „mõni“ või „mingi“.

VII

Kõige alussättelisem kaasus seondub indoeuroopa „olema“-verbiga. Metafüüsika kannustamisel aga, võimalik, et algselt üksnes mingitel (vanakreeka) keelesisestel põhjustel on temast saanud yber-verb. Kui otsitakse alust või juurt, siis väljendab seda nominaliseering *Sein, Being, L'être*. Filosoofia kandevaru kannab sama sõna kreekakeelse variandi toel nime „ontoloogia“.

Eesti keelde on mõistet seni tõlgitud sõnadega „olemine“ ning „olema“. Nagu Masing osutas, tähendab sõna „olemine“ tavalisele eesti keele kasutajale argist seisundit või olukorda, mille saksakeelne vaste oleks *Lage* või *Stand*. „Olema“-verbi kasutatakse eesti keeles loomulikult koopulana, mille abil sedastatakse: mis, milline, kus, kuidas midagi on. Tegemist on tegusõnaga, mis on tavakasutuses peaaegu alati asendatav mõne muu verbi või konstruktsiooniga: „kujutab endast“, „viibib“, „punetab“, „sakib“ (mis tähendavat tuules jooksmist teatud tüüpi juuste lehvides, ytleb Masing kusagil).

Eesti keele „olema“ ei ole ontoloogiline. Verbil „olema“ ei ole indoeuroopa keeltega võrreldavat ega yhildatavat eksistentsimarkeri rolli. Võttes metafüüsika peakysimuse, Leibnizi „Warum ist etwas und nicht nichts?“, ning tõlkides ta mõtlemata eesti keelde, oletades *sein*'i ja „olema“ pariteeti, saame „Miks on midagi ja mitte pole mittemiskit?“. Sellel lausel on enam kui üks probleem: tema teine pool on tähenduslik nonsens. Aga siinkohal on olulisem esimene lausepool, mis sisaldab sõna *ist*. Ka see on tavatõlkes lähedal nonsensile. Kysimus „Miks on midagi?“ nõuab selleks, et ontoloogiliselt mõistetud saada, eesti keelelt kondiväänamist, mis on kyll hea tahte korral võimalik, aga mitte kuigi pikalt välja peetav. Kindlasti ei saa sellele ehitada ontoloogiat. Seda näeme juba

kahtluseta Heideggeri kysimusevormistusest – „Was ist das Seiende?“ kysib metafüsika –, mis sarnases pealiskaudses tõlkes kõlab „Mis on olev?“.

Mida lihtsam on sedastus, seda selgemaks saab, et eesti „olema“ ei ole mõeldud yksi kasutamiseks mingis teiste verbide – ja ilmapildi – suhtes kandvas rollis. „Olema“ eri tuletiste yksteise otsa kuhjamine stiilis „olev on olevasti“ jne viib arusaamise sygavasse padrikusse, mitte „olemismõistmiseni“. Lõplikku tupikusse viib meid Heideggeri „Das Seiende ist. Das Seyn west.“ „Olev on. Olemine oleb“ – oleks ehk parim, mida standardtööriistadega teha saaks. Aga arusaadav see muidugi mingil iseseisval, eesti keelele toetuval või sellest väljakasvaval viisil pole.

VIII

Samas ei ole eesti keel päris võimalusteta. Kui keelt kuulata, siis on ta aastatuhandete pikkuse kontakti käigus germaani (ja iraani ja balti) keeltega sellele „ontoloogilisele“ augule ammu komistanud – ning ta kobamisi kaardistanud. Keel on endale selle koha peal sõlme sisse teinud ning andnud tulemuseks topelduse: olemas olema, olemasolu on meil markeriteks sellest, et räägitakse millegi „eksisteerimisest“. Kui midagi „on olemas“, siis temas ei saa kahelda. Ontoloogias ei ole selline olemine (sks *Vorhandesein*) eriline saavutus ja nii on „olemasolu“ eesti traditsioonilises filosoofiakeeles seni taandatudki lihtsalt ettesattuva (*vorhandene*) käegakatsutavaks eksistentsiks.

Teatud mõttes võib põhjusi mõista. „Suomen etymologinen sanakirja“ pakub, et „olema“-verb oma infinitiivi vormis ei pruugi olla enamat frekventatiivist: teisisõnu, et abstraktne, piirideta („infinitiiv“), universaalsust märkiv jne tegusõnavorm on saanud lihtsalt nendingu „on“ kordusse asetamisega. See ei ole aga nii lihtsakoeline manööver, kui võib tunduda: Mägiste igati veenva oletuse kohaselt on tegemist arhailise mehhanismiga, mis keeles on tekkinud millegi tähtsuse või lõplikkuse rõhutamiseks (vt mine minema jms).

„Olemasolu“ oleks sellisel juhul korduse kordus – aga oma juurelt ikkagi see väga argine ja maine „on“, mis ontoloogilistesse kõrgustesse sellise redeliga jõuda ei saa. Vähemalt mitte enne, kui metafüsika keelde sisenenult selle tavakeele verbi loomulikul teel kõrgustesse tõstaks. Selleks aga ilmselt enam aega ega mõtet pole.

IX

Agapoolgi rehkendust on midagi. Proovime ylalõeldu varal veel kord. Leibnizi „Warum ist etwas und nicht nichts?“ oleks „Miks on midagi olemas [selle asemel] et mitte midagi pole olemas“. Keel nõuab siin kyll teise lausepoolde konditsionaali – „et midagi olemas poleks“ –, rõhutades veel kord, et olemasolu

on midagi tegija-kogetut – absoluutset olemasolu ta ei oska mõelda. Sellega haakub ka raskestivastatav kysimus, mitme eitusega on selles lauses – ja sellistes lausetes tegemist.

„Was ist das Seinde?“ oleks „Mis olemasolev on?“ ja kysimusena pead ehk enam ei murraks („Mis on olemasolev“ samas jätkaks võimaluse lugeda kysimust nõudmisena jaotada maailm selleks, mis on olemasolev, ja selleks, mis pole – mis oleks keeleliselt taas nonsenss). Verbilist väljendit *ist seiend* ei tuleks enam tõlkida substantiviseerides „on olevasti“ (mis eesti keelele nagunii on juurelt võõras), vaid lihtsalt „on olemas“.

Võib-olla on germaani keelte eellased kunagi mingi sarnase probleemiga maadelnud ja „olema“-verbi suplettiivsus – ehk kolme- või vähemalt kahetyvelisus – sai lahenduseks, millega vältiti vajadust konstrueerida lauseid „olev on“. Teatav paralleel on olemas ka olemasolu eitusega, mis eesti keeles nõuab osatavat ja indogermaani keelteski on loomupäraselt saavutatav sarnaste konstruktsioonidega „es gibt kein...“ „il n’y a pas...“ või „there’s no...“ – mis kõik eeldavad millesegi mittekuulumist ehk määratlevad eksistentsi puudumise mitteontoloogiliselt, osahulgaks mitteolemise kaudu (ja esimesed kaks väldivad „olema“-verbi). Mõeldavad on ka ontoloogilised määratlused: *das Seiende ist nicht* või *the being is not*, aga need kõlavad sunnitult.

Et eesti keele probleem on siiski teise suurusjärguga, osutab muu hulgas Shakespeare'i „to be or not to be“, mis tavatõlkes annab tulemuseks „olla või mitte olla“. Konteksti puudumisel tuleks seda loomupäraselt mõista kui puudulikku formuleeringut: olla kuidas? olla keegi? jne. Kuid „olla olemas või mitte olla olemas“ kõlab samuti naljakalt, kuna keel näib protesteerivat sellises kysimuses vaba tahte lubamise vastu. Otsus „mitte olla olemas“ seisab tegija positsioonilt probleemi ees, kuidas saavutada mitteolemasolu teiste jaoks – sest oma otsusest ei piisa. Ka surnud on kuidagi olemas, mälestused on olemas jne. Võiks öelda, et olemasolu pole eesti keeles individualiseeritud, ilm kuulub teistele, alati milleski osaluse eeldus on alussätteline. Parema mõistmise saavutamaksime bioloogilis-instrumentaalse tõlkega „võtta endalt elu või mitte võtta?“ või siis kysimuse viimisega võõrmõistete tähendusväljadele „lõpetada oma eksistents või mitte?“.

X

Indoeuroopa keelte tulemine ei ole eesti keele arengus olnud valiku kysimus. Vaevalt et kunagi on olnud teadlikke katseid end isoleerida või kuidagi kaitsta. On ilmselge, et soome-ugri keeled on olnud teist sugu keeltega väga lähedases kontaktis ammusest ajast. Iga keelde jäänud substraat on seetõttu rajatud varasemale substraadile. Iraani omale on rajatud alggermaani, hiljem skandinaavia, siis alamsaksa jne. Ilmselt on keeleauke, mis lähevad ussiaukudena läbi subst-

raatide väga sygavale minevikku. Kui nii, siis võib oletada, et need ussiaugud omakorda moodustavad keele kõige vanemad ja kangemad kondid.

Võimatu on samas öelda, kus selline päris „oma“ pinnas võinuks asuda. Sellisel kysimisel pole ka mõtet. Eesti keel ja tema eellased ei osutanud „vastupanu“ indoeuroopa keeltele, vaid kohanesid pidevalt. Tulemuseks on tänane keel, mida põhiseaduse preambul lubab kaitsta läbi aegade – mis aga on pehmelts öeldes loomuvastane ja ajaloo ees silmi kinni pigistav lubadus.

Nietzsche kysis kunagi möödamindes, milline näeks välja soome-ugri keeltes tehtud filosoofia. Tagantjärele tarkusena võib öelda, et ta oleks kas lõpuni *pidgin*’iseerunud soome-ugri keeles tehtav metafüüsika – või ta poleks õhtumaises mõttes yldse filosoofia. Sest ontoloogiat vähemalt soomesugu keeltes teha ei saa. Kui, siis ehk mõtteesperimentina, milles keel ise lõpetab varem või hiljem kõnelemise.

„Meie“ poolt vaadatuna on ainus kysimist vääriv kysimus see, kuivõrd me näeme maad ja ilma muudmoodi kui „nemad“ ja mida see tähendada võib. See on yhtaeegu nietzschelik ja masinglik kysimus. Vastus näib olevat, et näeme. Keel ei luba – või vähemalt tõrgub kõvasti – tegijapositsiooni „ära-abstraheerimist“. Aeg ja koht on vastavalt alati sõltuvad, mitte kunagi absoluutsed nähtused. Tegija-ilmast või -sisust tyhjendatud koordinaadid on väljendamatud. Seda võib võtta Heideggeri mõttes teatava ilma-vaegusena, kus pole – veel – jõutud välja sellest, mis inimest igapäevaselt ymbritseb, ega esitata „olemasolukysimust“. Teiselt poolt samas näib selline ilma-suhtumine vähemalt pakkuvat kaitset tehnika ylevõimu vastu, mis rajaneb just nimelt teoreetiliste koordinaatide lõputul sedastamisel ja korratavusel. Viimasel rajaneb kõik see, mida me tunneme uusaja nimetuse all.

Omaette – ja viimane – kysimus on, kas me oleme veel kohas, kus keel on „kuulda“ – või on temast juba märkamatuks saanud kohati ebamugav, aga täiesti toimiv instrument tehnoloogilise maailmapildi rakendamiseks, mille käigus temast lõpuks lihvitakse välja viimasedki nurgad, mis maailmapilti ei sobi.